

Női karrier a fegyelmi intézmények között: lelencház- bordélyház-dologház-Magdolna otthon a századfordulón

Female careers in the correction facilities: foundlings hospital, brothel, workhouse, and Madeleine Home at the turn of the 20th century

dr. Forrai Judit DSc

WJLF, SE Népegészségtani Intézet

forrajud@gmail.com

Initially submitted Febr 25, 2021; accepted for publication March.25, 2021

Abstract

In the last third of the 19th century the number of Hungary's urban population mounted dramatically by the natural demographic procedures and the additional impact of industrialisation. All towns overcrowded the in-country migration since rural people flooded the urban areas following the demand of the labour market. Males moved first to the construction industry and new factories and females followed them subsequently. In the emerging urban environment, novel social relationships were created, which stigmatised and criminalised the former tolerated extramarital newborns as outlaws of the society. Charity services of religious organisations turned out to be insufficient, thus caring for these babies was taken over by the Welfare State institutions in the new established foundling hospitals. There were brutal abuses in these facilities: cruel punishments, sexual harrasments and "accidental" death cases. Mortality rates in these facilities were extremely high (15-45%) nationwide, nevertheless paediatric diseases and disabilities contributed substantially to the passing away of many children. State care ended by the age of 15 years. Girls were pushed directly to the prostitution, which was a strong disciplined "industry" with its specialities and obligations. Any ill behaviour paved the way to the workhouses. Those who wanted to leave the prostitution had to change to the so-called Madleine Home where they were burdened with hard physical working. These correction facilities were unavoidable for all young girls without traditional family background.

Kulcsszavak: lelencház, bordélyház, dologház, Magdolna otthon, prostitúció

Keywords: foundlings hospital, brothels, workhouses, Madleine Home, prostitution

A 19. század végére az addig hagyományos családi szerkezet, a feladatok és a célok alapjaiban megváltoztak, másképp strukturálódtak, hű tükörképeként, illetve követve a gazdasági-ipari, politikai, jogi szerkezetváltásokat. Jelen írásban azonban nem magáról a családszerkezet változásáról lesz szó, hanem a családfunkcióit felvállaló intézményrendszerben élő gyermekekről, leginkább a lánygyermekekről, akik valamilyen oknál fogva a családon kívül rekedtek, s a további, szinte determinált sorsukról.

Az állam egyre nagyobb szerepet kapott és vállalt a fokozódó és egyben demokratizálódó folyamatokból, a kialakult városi ipari és gazdasági munkásosztály koncentrált szerveződéséből, valamint a polgári és értelmiségi osztályok/rétegek nagyszámú növekedése következtében közegészségügyi, közigazgatási, közjogi, közoktatási, közkerécsesi, közbiztonsági, népjóléti feladataiból és szociálpolitikai tevékenységekből. Így az elhagyott, árva, csavargó, elszegényedett, a családok védőhálója nélkül maradt

<http://www.kaleidoscopehistory.hu>

dr. Forrai Judit DSc

kitaszított, törvényes, vagy törvénytelen születésű, talált, testi- szellemi-érzékszervi fogyatékos gyermekek ellátása a századfordulóra már komoly problémát okozott; megoldására egy új strukturális, viszonylag stabil rendszer kialakítása vált szükségessé. Ezeknek a gyermekeknek intézményesített ellátása a 19. század utolsó harmadában már jól kialakult, szervezett, állami lelencházi, majd később árvaházi hálózatban és egyéb felekezeti hozzájárulással létrehívott egyesületekkel, egészségügyi ellátó helyeken valósult meg, ahol összegyűjtötték őket Európában és Magyarországon is. Az ilyen intézmények fenntartói állami, egyházi, civil formában, területi megoszlásban pedig regionális és lokális érdekek mentén szerveződve jöttek létre.

A társadalmak szigorú szabályaiban korlátozták a család fogalmát, ki tartozik bele: vagyis a születendő gyermek törvényes-e és ki nem az. Mi történik azzal a gyerekkel, akit a család nem fogad be, eltaszít magától, és mit jelent, ha valakinek meghalnak a szülei és árvaságra jut, valamint ha bár családban élt, de elhanyagolt, vagy bűnt követett el és toloncba kerül? Hogy folytatódik az élete tovább, mennyit és mit vállal további életében az állam a gyermekek nevelésében?

Minden társadalomnak számolnia kell család nélkül maradt gyermekekkel. A különböző megoldások jellemzőek egy adott társadalom berendezkedésére, az állampolgáraitól való gondoskodás mértékére. A szegény és elhagyott gyermekekkel a lehető legkevesebbet foglalkoztak; előbb a karitás szellemében az egyházak, később az állam és a lelkes civilek, akik szintén jótékonyági érzésekre apellálva bizonyos csoportokat támogattak addig, amíg a jószívű adományok tartottak.

A keresztényi karitáson kívül később a segítséget az is motiválta, hogy e csoportok a vallási ellentéteknek, a nemzetiségek harcának, politikai ideológiai változásoknak színterévé válhattak. Ők lettek a „haza gyermekei, az állami katonaság létszám-rekrutálásának és növelésének forrása. A gyerekek más területeken is a munkaerő forrásává, kvázi rabszolgákká, esetleg szórakoztató szolgálatra, szex-rabszolgává adhatóak, vagy – a ma is jelentős szerepet játszó – maffia-szintű erőszakos harcok vagy a politikai akarat érvényesítésének „katonáivá” formálhatóak. Az egyre bővülő új egészségiparágban szervdonorokká is válhatnak, hisz ezekkel a senkihez nem tartozó, fiatal élettel „minden megtehető”, és bármire nevelhető (pl. gyerekhadsereg, gyilkoló gépek, stb.); könnyebben irányíthatók, ezért bármilyen célra felhasználhatókká válnak.

A 19. század utolsó harmadában a magyarországi városi lakosság számának nem csak egyszerű növekedésével szaporodott az ellátandó gyermekek száma, hanem az iparosodás, a gazdasági fellendülés hatására a létszámuk nagyságrendekkel növekedett. Hatalmas munkaerő-áramlás indult el, a fiatal munkaképes férfiak az iparban, az építkezéseknél helyezkedtek el és a falun maradt fiatal nők tömegesen a városokba özönlöttek cselédnek vagy az újonnan létesített gyárakba munkásnak. E munkaerő-áramlással, migrációval egyre növekedett a nem kívánt, véletlen, a család nélküli, törvénytelen, árva és elhagyott gyermekek száma is. Mindez nem az akkor pajzsként említett erkölcsi „züllés”, hanem természetes folyamata lett a gazdasági mobilitás következtében létrejövő embertömeg új életformájának koncentrációja miatt.

Az állami – kollektív felelősségvállalásnak figyelembe kellett vennie azon társadalmi folyamatok strukturális, ám traumatikus változásait, melynek következtében a társadalmi szerkezetváltás a család életében is szignifikáns lett. A többgenerációs családforma, az otthon mindenkit megtartó ereje a munkaerő elvándorlás miatt szétbomlott. A gyökértelenség állapotába került férfi és női önálló munkavállalók a nagyvárosokba való migráció miatt kirekesztődtek a régi struktúrából: egyedül éltek, individualizálódtak a városok vonzó, de magányos forgatagában. Ez a nagy struktúraváltás a korabeli statisztikai adatokban nyomon követhető: ez az ún. urbanizáció, a gazdaságkoncentráció növekedése a rurális környezethez képest. Mindez nemcsak számbeli megugrást jelent a városi lakosság számára, hanem életmódbeli változást

is. Míg a falusi ember a jóval egyszerűbb életszínvonala ellenére is korán alapít családot, addig a városi forgatagba került fiatal, életerős, migráló munkaerő ismerettség hiányában sokkal később házasodik, és többnyire mindkét fél a házasságban új munkavállaló, frissen érkező városi lakos.

Kiemelkedő Budapest természetes szaporodása az őslakosok és a bevándorlókkal együttes növekedése¹, abszolút és százalékos arányban.

45. Budapest népessége származás szerint. — 1880—1925.

1. Abszolút számokban.

Megnevezés	1880	1890	1900	1910	1925
Benszülött	151.960	191.217	258.358	311.107	369.074
Bevándorolt	203.722	295.454	445.090	569.264	591.921

2. Százalékban.

Benszülött	42-7	39-3	36-7	35-3	38-4
Bevándorolt	57-3	60-7	63-3	64-7	61-6

1. ábra Budapest lakóinak és bevándorlóinak abszolút száma és százalékos mutatója 1880-1925

El kellett telni egy-két emberöltőnek, míg a családok alkalmazkodni tudtak ehhez az állandóan növekvő, változó, másfajta városi életformához. A nagy tömeg elszegényedett: ugyanis míg a vidéki élet biztosított egy kis megélhetést a házi gazdasággal, addig a városokban erről a fajta önellátásról le kellett mondani. Keveset kerestek, nagy szegénységben éltek tömegesen. Egyre nagyobb tömegek jutottak kriminális helyzetbe.²

A házasságon kívül született gyermekek száma a korabeli statisztikák alapján 6–13% körül ingadozott.³ Ez a szám összevetve a kor más országainak értékével nem kiemelkedő.

Európai adatok	1900	1910	1920	1930
Egyesült Királyság	4, 0	4, 1	1, 6	4, 6
Franciaország	8, 8	9, 5	9, 9	8, 3
Hollandia	2, 6	2, 1	2, 1	1, 8
Belgium	7, 4	6, 1	7, 1	4, 0
Írország			2, 7	3, 2
Poroszország	8, 6	9, 0	11, 2	12, 0
Ausztria	13, 5	12, 1	23, 0	27, 1
Svájc	4, 5	4, 5	4, 4	4, 4
Svédország	11, 4	14, 2	15, 7	15, 8
Dánia	9, 6	11, 1	11, 7	10, 7
Finnország	6, 3	7, 4	8, 6	8, 3
Norvégia	7, 3	6, 6	7, 6	7, 1
Olaszország	5, 9	4, 9	4, 7	5, 0
Magyarország	9, 6	9, 6	8, 0	8, 9

2. ábra A házasságon kívüli születések az összes születés arányában az európai országokban, 1900–1930 (százalék)

¹ DOROS–MELLY 1930. 177.

² GYÁNI 1999. http://epa.oszk.hu/00600/00617/00003/tsz99_1_2_gyani_gabor.htm Letöltés dátuma: 2018. szeptember 13.

³ TOMKA 2009.

A család nélkül levő kisgyerekek számára hazánkban 1741-ben – a katolikus egyházon belüli átszerveződés előtérbe kerülése eredményeként – létrehozták az ország első önálló árvaházát Kőszegen.⁴ Az 1760-as évektől már jó példaként szolgált a kőszegi minta. Az árvaházi intézmények tömeges létrehívása azonban a 19. század második felére tehető. Többféle formája kezdett kialakulni, részben a városok tömegeinek ugrásszerű növekedése miatt, részben a polgárosodás hatására. A jóakarátú arisztokraták, politikai reformerek, pedagógusok, orvosok, jogászok, papok, szabadkőművesek cselekvő tevékenységei révén a fiatalkorúak védelmét, a kriminalitást elkerülő ellátásukat, fejlődésüket szolgáló szervezetek, intézmények létrehozása nagy lendületet vett.

1868-ban létrejött a *Lelenczház-Egyesület*, melyet hamarosan államilag betiltottak. Több próbálkozás után megalakult 1870-ben a *Budapesti Első Országos Gyermekmenhely Egyesület*. Mint a neve is mutatja, országos hatókörrel működött: sok helyről fogadták be a rászoruló gyerekeket. 1885-ben a *Szegény Beteg Gyermek Egyesülete* Szalárdi Mór⁵ irányításával jött létre⁶, valamint kialakult a *Fehérkereszt Egyesület*⁷ Ez az egyesület építeti meg a Tűzoltó utcai *Fehér Kereszt Gyermekkórházat*. E két szervezet egyesüléséből szerveződött egy országos intézmény 1895. március 15-én: a *Fehér Kereszt Országos Lelenczház*. Első védnőknője gróf Károlyi Sándorné, majd Stefánia főhercegnő volt. A jogszabályok alakultak, alkalmazkodtak a felismert és változó ellátás igényéhez.⁸

1898-ban a XXI. törvény a *nyilvános betegápolás költségeinek fedezéséről* rendelkezett, melyben vállalta az Országos Betegápolási Alap „a talált, valamint a hatóságilag elhagyottaknak nyilvánított gyermekek után 7 éves korukig felmerülő gondozási, ápolási és nevelési költségeit”.⁹ Az első gyermekvédelmi törvény megszületését nagy előkészületek, tárgyalások előzték meg, hiszen komoly pénzügyi háttérrel is meg kellett teremteni működésükhöz.

A gyermekvédelmi intézkedések költségvetése több pénzügyi forrásból tevődött össze: Sándor István végrendeletei hagyatékából¹⁰ és a belügyminiszter felügyelete alatt álló „szül- és lelenczházi alapból”. Az ezen felüli költségeket, mint pl. a vidéki állami gyermekmenhelyek építési- és felszerelési költségeit a „közigazgatási fog- és toloncházi alap” szolgáltatta, valamint az „országos betegápolási alap” 1899. évi vagyonából pótolta. A törvénykezés előkészítésének átmeneti időszakában a kormány együttműködésben állapodott meg két intézménnyel; a Budapesti Első Országos Gyermekmenhely Egyesülettel és a Fehér Kereszt Egyesülettel. Az ellátást biztosító országos jogi rendelkezést – Széll Kálmán miniszterelnök támogatásával – az első 1901. VIII. gyermekvédelmi tc. biztosította. Később kiterjesztették a 15 éves korig való ellátást, amelyet a XXI. törvény garantált.¹¹

Az egymásra épülő két új törvény előírta az állami gondoskodás kötelezettségét a talált, valamint a hatóságilag elhagyottaknak nyilvánított 7 éven aluli, majd később a 15 éves korig lévő gyermekek számára. Lelenc-intézeteket állítottak fel, melyekben belül csak „a beteg, gyenge fejlettségű, különösebb ápolást és orvosi gondozást igénylő gyermekek” ellátása folyt. Az egészségeseket kihelyezték családokhoz, akiket

⁴ VINCZÉNÉ 2009. 115–129. http://www.esely.org/kiadvanyok/2009_4/06vinczene.pdf Letöltés dátuma: 2018. szeptember 13.

⁵ SZALÁRDI 1892.

⁶ SZALÁRDI 1892.

⁷ SZALÁRDI 1900. 5–8.

⁸ A fiatalkorúak támogatására hivatott jótékony célú intézmények Magyarországon. A magyar királyi igazságügy minisztériumtól és a patronázs egyesületektől nyert adatok alapján. KUN 1911. MT1898. XXI. tc.

⁹ BURUCS 1997. <https://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/historia/97-056/97-056.pdf> Letöltés dátuma: 2018. szeptember 13.; MT1898. XXI. tc.

¹⁰ BURUCS 1997. 1. <https://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/historia/97-056/97-056.pdf> Letöltés dátuma: 2018. szeptember 13.

¹¹ RUFFY 1928. 227–260.

viszont ellenőriznek. Rájuk a kiseddóvó¹² és 6 éves koruktól a népiskolai¹³ törvények voltak érvényesek. Tehát törvényi úton „megoldódott” az állami gondoskodás.

Azonban kimaradtak a rendszerből azok, akik házasságon kívül születtek. Mivel törvénytelenek, így e jogok nem voltak érvényesek rájuk. Ezt a „jogtalanságot” 1945-ben törölték el: onnantól kezdve minden megszületett gyermekre érvényes volt minden gyerekjog, vagyis kiüresedett a *törvénytelen* kifejezés. Azok sem fértek bele ebbe a törvényi keretbe, akik ú.n. „erkölcsi fertőben” és mélyszegénységben élő gyerekek voltak. Csak akkor érezte kötelességének az állam gondoskodni róluk, ha már bírósági ítélet született a gyermekek körülményeiről. Így a züllés veszélyének kitett fiatalok az egyházi szervezetekre maradtak, ahol e célra a jobbítás szándékával és erkölcsi ráhatással patronázs egyesületek alakultak.¹⁴

A lelencház belső élete szervezett volt. A gyermekek feladatai közé tartozott a tanulás, különválasztva az alsó és felső tagozatot 1–1 tanítóval. Nem sok ételt kaptak, de azt rendszeres időközökben. Kerti- és házimunkákat végeztek pl. tüzelő hordás, takarítás; ha volt gazdaság, akkor gyümölcs-szedés, piacra előkészítés, csomagolás, esti tisztálkodás előtt a meleg víz hordása a konyhából a fürdőbe volt a feladatuk. Az állami lelencházi, majd később árvaházi hálózatban és egyéb felekezeti hozzájárulással létrehívott egyesületekkel egészségügyi ellátó helyeket is kellett teremteni, mert legtöbbször halmozottan elhanyagoltak, betegek és sérültek voltak.

Azok a gyerekek, akik a lelencház fegyelmét nem tudták betartania, szigorúbb királyi javítóintézetbe kerültek; kivéve 12–18 év között, akinek az értelmi és „erkölcsi” fejlettsége eltért az átlagtól: ők nem voltak büntethetők. Bizonyos esetekben a bíróság elrendelhetette a szigorú fenyítést vétség miatt. Amit az ilyen gyerekekkel tenni lehetett: dorgálás, próbára bocsátás, javító nevelés, valamint az fogház- vagy állami fogházbüntetés formái. A tanítók fegyelmezési eszközei közé tartozott a fenyítés: pontosabban a bíróság elrendelhetette a szülők utasításával a fenyítés alkalmazását. Ez azonban nem volt „különlegesen kegyetlen” eljárás, hiszen az akkoriban „természetes” és elfogadott családi szigor; a szülői, különösen az apai rideg, tudatos verések, fenyítések teljhatalmú szerepét vette át az állam.

Azonban az intézetekben brutális visszaélések történtek: kegyetlen büntetések, a szexuális visszaélések, „véletlen” gyilkosságok. Ezek a kegyetlenkedések ritkán kerültek napvilágra. Az intézetekben lévő mortalitások száma országosan magas volt (15–45%)¹⁵, de egy korabeli újságcikk 75%-os halálozásról is ír.¹⁶ Ezekhez a magas adatokhoz azonban a gyerekkori betegségek és a fogyatékoság is halmozottan hozzájárult.

A veszélyeztetett gyermekek különböző családi háttere miatt különös figyelmet kellett (a törvény szerint) szentelni az elhagyott, erkölcsi romlás veszélyének kitett gyermekekre. Azokra, kiknek szülei alkoholizálnak, börtönben vannak, vagy ahol a családfő kivándorolt s az anya egyedül neveli a gyermekeket. A családok szétesésében ekkoriban ugyanis nagy szerepet játszott a nagyszámú családfői kivándorlás többnyire Amerikába. Ahogy a faluról a városokba, úgy a reménytelen gazdasági helyzetből a városokból Amerikába migráltak az emberek a jobb élet reményében.

¹² MT.1891. tc. XV.

<https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=89100015.TV&targetdate=&printTitle=1891.+%C3%A9vi+XV.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev> Letöltés dátuma: 2018. szeptember 13.

¹³ MT 1868. XXXVIII.tc.

<https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=86800038.TV&targetdate=&printTitle=1868.+%C3%A9vi+XXXVIII.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev> Letöltés dátuma: 2018. szeptember 13.

¹⁴ GÉRA 2007. <http://epa.oszk.hu/00000/00003/00041/gera.html#sdfootnote82sym> Letöltés dátuma: 2018. szeptember 13.

¹⁵ KÖRMENDINÉ 2016.

¹⁶ *Hetvenöt százalékos halálozás a menhelyi anyátlan, beteg csecsemők között.* Pesti Napló 1921. febr. 15.

1906. február 25-én megalakult egy újfajta alapokra épülő szervezet, az *Országos Gyermekvédő Liga*, amely elsősorban a működéséhez szükséges, hatalmas alaptőkét próbálta összeszedni, hogy a kamatjaiból tudja a költségeket fedezni. Ebből a nagy összegből kívánták komplex módon megoldani a gyermekvédelmi feladatokat, három korcsoportos területen: 1. megelőző védelem, 2. kiegészítő és pótló védelem 15 éves korig, 3. betetőző védelem a 15. életévtől a munkába állásig. A Liga 1909-ben nevelésre berendezett intézeteiben 353 gyermeket gondozott.

A számszerű adatok viszont azt mutatták, hogy egyre több gyerek került be az állami gondozásba. Az országos gyermekmenhelyeken ellátottak száma a következő táblázatból derül ki.¹⁷

Gyermekmenhely	Gyermeklétszám
Arad	1843
Budapest	8079
Debrecen	3130
Gyula	1646
Kassa	1958
Kecskemét	3350
Kolozsvár	1520
Marosvásárhely	825
Munkács	1813
Nagyvárad	2073
Pécs	1803
Rimaszombat	1631
Szabadka	2026
Szeged	4031
Szombathely	3320
Temesvár	2465
Veszprém	2959
összesen	44.499 fő

3. ábra 1906. Állami gyermekmenhelyekben ellátottak száma¹⁸

Ugyanakkor törvény írta elő a Gyermekvédő Liga és (külföldi minta alapján) a hazai szervezésben létrehívott felekezeti patronázs egyesületekkel – tehát az ellátó, szigorú, fegyelmező, nevelő intézmény és a karitástszt, könyörületességet nyújtó kontroll kettősségével – a szoros együttműködést, kialakítva a pártfogói rendszert.¹⁹ Törvényileg és karitatív módon egyaránt komoly erőfeszítéseket tettek a gyerekek megmentésére: akár a pártfogó-rendszer, vagy különböző missziók létrehívásával, minden felekezet bekapcsolódásával.²⁰ Azonban a jóakarát kevésnek bizonyult, mert nagyon sokan kihullottak ezen a megtartó szítán.

Az intézeti gyermekek 15 éves koruk után gyökértelenül, nincstelenül, kiszolgáltatottan, az intézeti létükből következően az élettől elzárta, idegenül, gyakorlati ismeretek nélkül kerültek ki az életbe. Az érzelmi, szociális és pedagógiai törődés deficitjének következtében olyan prediktív életkarrier előtt álltak, amelyből szinte egyenesen következett a társadalom periferiájára való kerülés. Csak kevesen tudtak

¹⁷ KUN 1911. 71., 75.

¹⁸ ibid 73–111.

¹⁹ 1908. évi XXXVI. t.-c.

²⁰ Katolikus, Protestáns és Izrealita, Országos patronázs-missziók is alakultak.

<http://www.kaleidoscopehistory.hu>

dr. Forrai Judit DSc

„megkapaszkodni”, szocializálódva az adott, többnyire városi közösségbe. Sokuk az akkor divatos kifejezéssel az „elzüllés” útjára lépett.

A 15 éves korukat elérő serdülő lányoknak az állami rendszerből kikerülve pályájukat tekintve nem volt nagy mozgásterük. A munkaerőpiacon az önellátás lehetősége szerint vagy cselédnek, vagy gyári munkásnőnek esetleg prostituáltként mehettek el a női munkaerőpiac szűk keresztmetszete miatt. Női munkalehetőségek (13 félé) összehasonlító adatai 1881 és 1891 között.²¹

foglalkozás	1881	1891
napszámos	12.895	36.491
cseléd	28.986	34.349
női kézimunka	6.309	6.442
alamizsnából élő	1.537	3.344
magánzó	869	2.457
szabónő	985	1.808
mosónő	2.686	2.137
tanítónő	1.110	1.803
háztulajdonos	348	1.254
nyugdíjas	548	1.197
kéjő	506	856
ruhavarrónő	-	773
kofa	763	677

4. ábra Női munkalehetőségek (13 félé) összehasonlító adatai 1881 és 1891 között.²²

Egyik zárt, ellenőrzött rendszerből egy másik zárt rendszerbe léptek: egy ugyanolyan, teljesen kiszolgáltatott helyzetbe. A további életsorsok közül most vizsgálni kívánjuk a prostitúcióra lépett, „gyöker nélküli” lányok sorsát.

Az iparosodás, a városi koncentráltágú nagyipari termelés következtében a centrumok mágnesként vonzották a férfi munkaerőt. Megváltozott a vidékről érkezők életformája, és a városokba tömörült polgárságnak kialakult a szabadidő eltöltésének új módja: a szórakoztatóipar. Ennek közkedvelt formái a zenés-táncos, könnyen fogyasztható kabarék, táncos mulatóhelyek és a nagyvárosi éjszakai élet elengedhetetlen vigalma és igénye: a szexipar. Már nemcsak a bordélyházak vagy titkos magánkéjők nyújtottak szexuális szolgáltatást, hanem az orfeumoktól kezdve – különböző fizetési kategóriáknak megfelelően – a kabarék, dalcsarnokok, zenés női kávéházak, *zengerájok*, *bodegák*, stb. is, számtalan formában. A szexuális szolgáltatás kikerült zárt világából, és a szexipar összekapcsolódott a szórakoztató- vendéglátóiparral. Mindez Budapestet a szex- és szórakoztatóipar európai fővárosává tette.²³

Ez a bordélyon kívüli szexipar sokrétű kínálati változatossága világjelenséggé vált, különösen az újonnan kialakult gazdasági konjunktúra új központjaiban. Észak- és Dél Amerika, mint új felvevőpiac kiemelkedő szerepet játszott az európai, annak is keleti feléből exportált olyan lányokból, akiknek nem volt családi, vagy hazai gyökerük (Galíciából pogromok elől menekülő zsidó lakosság). Senki nem kereste őket: olcsón és gond nélkül váltak tömegesen becsapottá, szállíthatóvá, eladhatóvá. A fiatal lányok számára még választható alternatíva sem lehetett az öndestrukció eme formája elleni tiltakozás.

²¹ KÖRÖSI-THIRING 1894. III. 24. <http://epa.oszk.hu/00000/00003/00011/forrai1.htm> Letöltés dátuma: 2018. szeptember 13.

²² KÖRÖSI-THIRING 1894. III. 24. <http://epa.oszk.hu/00000/00003/00011/forrai1.htm> Letöltés dátuma: 2018. szeptember 13.

²³ FORRAI 2003. 295–305.

A hazai nincstelen, árva, családjukat elhagyott lányok egy csoportját a nemzetközi nagy felvevő piacokra vették fel: pl. a Szezei csatorna megnyitása (1869) után (átstrukturálódva az európai és távol-keleti nemzetközi kereskedelmi útvonalon) Egyiptomba, Port Saidon, Alexandrián keresztül, vagy célállomásként a balkáni tartományokba, Oroszországba, Argentínába, Brazíliába: Buenos Aires, Montevideo és Rio de Janeiro városokba kerültek. A keleti féltekére vitt lányok neve *vengerka*, a latin és nyugati országokba vitt lányok neve *hungara* lett.

A galíciai pogromok következtében közel 3–4000 zsidó lányt csábítottak el jó munkalehetőség, vagy házasság ígéretének látszatával. Többnek volt családja: a szülők reménykedtek abban, hogy lányuk egy új világban jobb életet kezdhetnek az addigi megnyomorított életük után, és hogy férjhezmenetelükkel megkapják a lehetőséget. Mit sem sejtettek a tragikus, valós helyzetről.

A prostitúciós maffiahálózat rekrutációs hatékony módszerének lényege – amely ma sem változott – hogy házassági ígéretet céljából *ficsúrokat* (piperkőc, divatos, szépfiúkat) alkalmaznak, aki eljuttatja a szerelmes ifjút. Szinte mindegyik lány elhitte az álom-mesét. Dél-Amerikában kötött ál-házasság, az ún. *csendes házasság* természetesen nem volt hivatalos, így semmi nem kötötte a férjet. A feleség idegen környezetben, nyelven nem tudván a házasság érvénytelenségét nem észlelte, és a házassági szokásoknak megfelelően férjének köteles volt engedelmeskedni. Így könnyűszerrel kerültek „férjük” közreműködésével a bordélyházakba.

Azonban a nagytömegű szállítás után az információ visszajutott Európába is: a magyar Királyságba, Galíciába, a közösségekbe. Szinte a világot behálózta az egyre növekvő szexipar emberkereskedése. Kiemelkedő szerepet játszott a többi emberkereskedő mellett a varsói Zwi Migdal,²⁴ aki egy valóságos „birodalmat”, nemzetközi prostitúciós hálózatot épített fel. „Üzlet-hálózata” befonta észak- és dél Amerikát, Ausztráliát, Kínát, dél-Afrikát, Indiát. Közel 3000 bordélyt működtetett világszerte, és becslést adatok szerint 30.000 nőt szállított. Több mint 20 évig működött hálózata²⁵, mire sikerült vád alá helyezni.

A fehér rabszolgaság, vagyis a prostitúciós emberkereskedelem ellen az első globális intézkedést 1899-ben Londonban, a National Vigilance Association²⁶ meghívására létrejött nemzetközi konferencia kezdeményezte. Az 1904. évi párizsi megállapodás, melyhez Magyarország is csatlakozott, 1908. október 1.-én lépett hatályba. A büntetőnovella XXXVI. t. c. XIII. cikkében a 43-47. terjedő §§-ok végre előírták a kerítés szigorú büntetését.

Azonban ezek a törvények még nem segítettek a már bajba jutott lányokon. A patronázs egyesületek vállalták fel ezt az operatív, szociális munkát. Mindegyik felekezett próbált valamit tenni. Kiemelkedő és első volt a zsidó közösségben a Nádason született Dr. Leonhard Rosenak (1868–1923) brémeni rabbi, aki 1902-ben felszólalt a frankfurti rabbi-gyűlésen – a Zwi Migdal miatt kialakult hecckampány miatt. Felszólalása az egész zsidó közösség elleni vádemelést jelentett, de főleg a több ezer lányáldozat miatt. Kimutatást is készített az Argentin prostituáltak származási országairól.

Leánykereskedés származási helye	áldozatainak	%-os megoszlás
Lengyelország /Galicia		40
Oroszország		15
Olaszország		11

²⁴ BRISTOW 1982.

²⁵ GUY 1991. 129–130.

²⁶ National Vigilance Association 2015.

Osztrák-Magyar Monarchia	10
Németország	8
Franciaország	5
Anglia	4
Spanyolország	4
Argentína	3

5. ábra Rosenak rabbi adatai az argentinai európai prostituáltakról %-os megoszlásban

Magyarország a nagy populációjú országok (Oroszország, Lengyelország stb.) után vezet a lánykereskedésben. Berta Pappenheim és Sidonie Werner önkéntesekkel valamint több segítőjével megszervezték egy többlépcsős, ún. megelőző segítő programot 1904-ben, létrehívva a *Jüdischer Frauenbund* (JFB) hálózatot, melynek keretében szórólapokat készítettek jiddis nyelven a zsidó lakosság részére, figyelmeztetve a fiatal lányokat és családjukat a rájuk leselkedő veszélyre, és megszervezve a kimentő missziókat.

Később katolikus és protestáns egyházi patronázs-missziók is létrehívták az *Európai Patronázs Egyesületet* (1905), melynek feladatát ekképpen határozták meg:

„Az erkölcsi romlás veszélyének kitett vagy züllésnek indult gyermekekkel és fiatalokúakkal szemben az erkölcsi megmentés és a nevelés szempontjait kell érvényre emelni, hogy az ily gyermekekben és fiatalokúakban rejlő társadalmi veszély már keletkezésében elfojtassék és az abból eredhető társadalmi baj megelőztessék”. (Kun, 1911. 30.)

Feladattá vált a pályaudvari misszió: az egyéb kereskedelmi csomópontok pl. hajókikötők figyelése, hogy megakadályozzák a fiatal lányok elhurcolását. Szorosan együttműködtek az országokban működő erkölcsrendészettel: *Magdolna* (büntető és szankcionált átképző) *munkaotthonokat* hívtak létre ott, ahol még nem volt, például Magyarországon. Ezzel a segítséggel együtt – és a börtönbe került Zwi Migdal ellenére – változatlanul, folyamatosan vitték a lányokat Buenos Airesbe, amit levéltári anyagok bizonyítanak:

Budapesten, 1938. évi december hó 6.²⁷

A magyar K ö v e t s é g n e k

B u e n o s A i r e s

ARGENTINA ÁLLAM

Tisztelettel alulírott Liebermann Ignácné szül. Sztipits Erzsébet budapesti /VI.ker. Andrassy öt 54.sz.II.em.4.ajtó :/ lakos közlöm, hogy gyermekeim s pedig Sztipits Ilona 1917.szeptember hó 17. napján született és Liebermann Judit, 1920. március hó 7-én született, 1938. évi július havától kezdve -Bambule-nevezésű tánchelyiségben, Buenos Aires Corrientos 778.sz.a. működtek, mint táncosnők.

Leányaimtól onnan, folyó évi december hó 6-án levelet kaptam, amelyben arról értesítenek, hogy 1938. évi november hó 18-a óta az ottani árvaszék zárt intézetbe helyezte őket, mert az ottani törvények szerint az artistaként működéshez megkívántató kort még nem érték el... legnagyobb aggodalommal eltelve fordulok a követséghez, mint amely hivatott arra, hogy leányaim, magyar állampolgárok jogos érdekét, szabadságát és biztonságát védje.... zárt intézeti helyzetükből azonnal kikerüljenek és a legközelebbi hajóval indítsák őket útnak hazájukba összes ingóvagyonukkal.

²⁷ MNL 3859/38 sz.ü. elintézve 38. XII. 16

Dr. *Wéber Dezső Liebermann Ignácné*
ügyvéd *szül. Sztipits Erzsébet*

Ebben a kis levélben szinte az egész történeti keresztmetszet benne van. Egy anya jár el lányai ügyében. A férj ki tudja, hol van. Két lánya közül az egyiket, mint lányanya szülte (törvénytelen), a másikat már férjezett állapotában. Lányai Buenos Aires Bambu nevű lokáljában táncosnők, vagy artistanőkként – mint fedőfoglalkozás – dolgoztak, de a rendőri ellenőrzés következtében fiatalkorúságuk megállapítása után az ott működő városi árvaszék zárt intézetébe kerültek. Az anya nemcsak a lányai, de ingó vagyonuk miatt is aggódott, így segítséget kért a Belügyminisztériumon keresztül a követségtől ügyvédje segítségével.

A tolonc- és dologházak²⁸ szerves részei ezeknek a női karriertörténeteknek. Bármelyik szakaszában a lányok életében kerülhetnek toloncházba, hiszen ez ideiglenes elhelyezésére létesített letartóztatási fegyelmű intézet, illetve intézeti hálózat. A dologház intézménye a vármegyei, városi börtönök mellett üzemeltetett „rabdolgoztató házként”²⁹ működött. Különösen érvényes ez abból a szempontból, hogy bár erkölcsi oldalról közelítik meg a prostituáltak működését, mégis az állam szociálpolitikai aspektusból a fegyelműzés egy másik átfogó rendszerébe helyezi őket. Így a társadalom lelkiismerete megnyugodhat szociális segítséget nyújt a rászorultaknak, egyfajta embermentés a gyöngék felkarolása már nemcsak egyházi karitatív feladat, hanem az állami szociális háló kiterjesztése is. Így a züllés elkerülése állami feladattá is vált.³⁰ A hatása egy másik kategóriába kerül.

Időszerűvé vált külföldi minták alapján létrehívni a Magyar Egyesület a Leánykereskedelem Ellen (MELE) nevű szervezetet, mely 1909-ben alakult meg Budapesten. Székhelye a VII. ker. Rákóczi u. 11. sz. házban volt. Elnökként megválasztották Tisza Istvánt és Prohászka Ottokárt. Az egyesület célja és feladata "*az erkölcsileg elesettek szívéből a kitaszítottság fullánkját gyöngéd kézzel kivenni, a sebeket meggyógyítani.*"³¹ Valójában "társsszervezete" lett a rendőrség erkölcsrendészeti osztályának, együtt adták ki a prostituáltaknak a bárcát. Illetve az egyesület egy képviselője állandóan az erkölcsrendészeten a bejegyzéseknél jelen volt, és akit tudott lebeszél arról, hogy prostituálttá váljon. Az úgynevezett Magdolna Otthonba tudták befogadni azokat a lányokat, akiket sikerült lebeszélni a prostituálódásról. Azonban csak 20 férőhelyes volt ez otthon a Hászmán u. 11-ben. Az átképzés elég lassan ment, a női munkalehetőség elég szűkös volta miatt. Az 1913-as patronázs-levelek között azonban akad olyan bejegyzés is a misszó tagjaitól, akik eleve "*rossz, reménytelen, konok, javíthatatlan*" beírt véleménynel látták el az ott megjelent lányokról felvett adatokat.

²⁸ Dologházak a XVIII. század végétől kezdve a legkülönbözőbb olyan emberek (betegek, koldusok, csavargók) elhelyezésére szolgáltak, akik a társadalomnak terhére voltak. Ilyen volt az a dologház is, amelyet osztrák mintára (Stockhaus) Pest városa egész a hatvanas évekig fenntartott. A dologházak biztonsági intézmények közveszélyes munkakerülők őrizetére és nevelésére alkalmazták később, az elhagyott (csatangoló) fiatalkorúakat és lopáson kapott csavargó szegénysorú felnőtteket helyezték el, ám közülük senki sem a maga jószántából választotta a dologházi életet 1913. évi XXI. te. a dologházi őrizet lényege a fogháznál intenzívebb munkanevelés lett.

²⁹ Cser Erika: Kísérletek a szegénység kezelésére a 19. században. *Világtörténet* 2002. ősz-tél. 44-65.

³⁰ Gyáni Gábor: Könyörületesség, fegyelműzés, avagy a szociális gondoskodás genealógiája. *Történelmi Szemle*. 1999. 1-2. sz. https://epa.oszk.hu/00600/00617/00003/tsz99_1_2_gyani_gabor.htm

³¹ Hódossy Gedeon- Doros Gábor: *Küzdelem a leánykereskedés és a prostitúció ellen*. Budapest, 1935. MELE. 56.

	1915	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926
Ismételt jelentkezés után bejegyzést nyert	28·7	19·4	30·8	24·6		24·8					5·8	0·5
Vidékre utazott	1·5										9·6	23·4
Állásba helyeztetett	27·1	34·2	32·3	63·8		34·6	71·0				26·0	42·7
Ismeretlen helyen él	20·2	33·6	26·7			37·2	22·3				44·2	13·6
Magdolna O.-ba került	22·5	12·8	10·2	11·6		3·4	6·7				9·6	10·4
Vegyes											4·8	9·4
Összesen %:	100	100	100	100		100	100				100	100

6. ábra Kimutatás a m. kir. Állami Rendőrség Erkölcserendészeti- osztályán az engedélyezett „kéj nők” közé bejegyzést nem nyert jelentkezőkről, sorsuk további alakulása szerint %-ban. 1915-1926.³²

A táblázat szerint a misszió működésének eredményét mutatja, hogy nem rögtön jegyezték be a lányokat, hanem ismételt jelentkezés után csak. A vidékre utazott adatfelvétel, kicsit hiányos, szinte értékelhetetlen. Az állásba helyeztetett oszlopban kiugrik az 1918-as év. Valószínűleg a háborús idővel tudjuk magyarázni.

A Tanácsköztársaság megszüntette a prostitúció intézményét, a találkahelyeket kiutalta lakásoknak. Mindez a reform csak három hónapig tartott és erről az időről nincs megfelelő adatunk. Érdekes az 1921-es 71%.

Elég nagy százalékban ismeretlen helyen él a prostituált, tehát az ellenőrzési lehetőség, utolérhetőség nem működött 20- és 40 % között. A Magdolna Otthonba került nők száma átlagban nem sok.

Az egyesület tagjai 1911-ben kezdték el látogatni a kórházak bujakóros osztályait, felkarolva az ott gyógyuló hajadonokat. A "Pályaudvari Missziót Fenntartó Egyesületek országos Szövetségével" közösen vettek részt a nemzetközi hatásra itthon is megalakult inspekciós szolgálatban. Szoros kapcsolatot alakítottak ki az árvaszékkel, a Fiatalkorúak Felügyelő Hatóságával, a Toloncházzal, a Magyar Ki- és Visszavándorlókat Védő irodával, stb.

Sorra alakultak a különböző hasonló egyesületek is mint pl.: Erkölcsmesítő Egyesület, a patronage egyesületek felkezetek szerint, pl. a Szociális Misszió-társulat, Bethania Gyermekotthon, Országos Katholikus Leányszövetség, Katholikus Munkásnő Egyesület, Katholikus Patronage Egyesület, Szent Margit Köre, Katholikus Nővédő Egyesület, Katholikus Nővédelmi Hivatal, stb.

1911. szeptemberében (17-19 között) Kassán a III. Patronage Kongresszus (Huszadik Sz. 1911. 2. 359-361. p.) ülésén közel 70 egyesület 400 képviselője vett részt. Az erről szóló beszámoló megállapítja: *"Ez a pálma azonban fájdalom csak meddő dicsőséget jelent, mert az a tömérdek munka és sok anyagi áldozat, amit a felsorolt intézmények pedig úgy felekezeti, mint a felekezet nélküliek kitűzött céljaira fordítanak, egyáltalán nem áll arányban még az elért eredményekkel sem, a megoldandó feladatokhoz képest pedig*

³² Hódossy-Doros137. old

egyenesen kacagni való semmiségekké törpül... A patronage-munkát pedig jószándékú, önzetlen, de egészben véve elégtelen és hatástalan erőfeszítésnek tartjuk."³³

A nemzetközi lánykereskedelem ellen a leggondosabban megalkotott törvények ellenére is folyamatosan virágzott. A hazai és nemzetközi felekezeti segítő patronázs-egyesületek, civil szerveződések majd a büntető és szankcionált átképző munkaotthonok elenyésző hányadát tudták megmenteni a már születésüktől megbélyegzett, a családi védőháló nélkül lévőket, akik szocio-pszichológiai deficittel kezdték életüket, s úgy is fejezték be. Mégis a segítő szándék a hatástalan eszközök ellenére éppúgy jelen van minden társadalomban, mint a más emberek teljes a kihasználásra épített szervezett hálózat.

„Aki elpusztítja a lelket, úgy tekintik, mintha egy egész világot elpusztítana.

És bárki, aki megment egy életet, úgy tekintik, mintha megmentett volna egy egész világot.”³⁴

Irodalom

BRISTOW, Edward J. 1982: *Prostitution and prejudice: the Jewish fight against white slavery, 1880–1939*. Oxford University Press.

DOROS Gábor – MELLY József 1930: *Nemi betegségek kérdése Budapesten*. Székesfőváros Házinyomdája, Budapest.

FORRAI Judit 2003: Munkaidő-szabadidő a mulató Budapesten a 19. század végén. In: SASFI Csaba (szerk.): *A társadalomtörténet-írás helyzete hazánkban. Ipar és társadalom a 18–20. században: a Hajnal István Kör- Társadalomtörténeti Egyesület 10., jubileumi konferenciájának előadásai, Salgótarján, 1996. augusztus 22–23.* Hajnal István Kör – Nógrád Megyei Levéltár – Budapest Főváros Levéltára. Salgótarján-Budapest. 295–305.

GUY, Donna J. 1991: *Sex & Danger in Buenos Aires: Prostitution, Family and Natuion in Argentina*. Lincoln and London, University of Nebraska Press.

KÖRMENDINÉ PÓK Zsófia 2016: A Budapesti Magyar Királyi Állami Gyermekmenhely története és irodalma. *Kaleidoscope 2016. Vol.7. No.13.* 576–642. <https://doi.org/10.17107/KH.2016.13.576-641>

KUN Béla, 1911: *A fiataikorúak támogatására hivatott jótékony célú intézmények Magyarországon*. Wodianer és fiai, Budapest.

NATIONAL VIGILANCE ASSOCIATION, 1899: *The White Slave Trade: Transactions of the International Congress on the White Slave Trade, Held in London on the 21st, 22nd and 23rd of June, 1899, at the Invitation of the National Vigilance Association*. BiblioBazaar, 2015.

RUFFY Pál, 1928: A magyar állami gyermekvédelem kialakulása In: FELSŐDRIETHOMAI PETTKO-SZANDTNER Aladár (szerk.): *A huszonöt éves állami gyermekvédelem emlékkönyve*. [S.I.]: Népjóléti Minisztérium, Budapest, 227–260.

SZALÁRDI Mór, 1892: *Néhány szó a lelenczház történetéhez*. Mezei, Budapest.

SZALÁRDI Mór 1900 *Az elhagyatott gyermekek ügye Magyarországon*. *Gyógyászat* 40. (32) 5–8.

TOMKA Béla, 2009: *Európa társadalomtörténete a 20. században*. Osiris Kiadó, Budapest.

Internetes források

BURUCS Kornélia, 1997 *Gyermek, gyermekmunka, nevelés az ipari forradalom korában. Adattár, 1815–1889. História* 2.

³³ Huszadik Sz. 1911. 2. 359-361.

³⁴ Mishnah Sanhedrin 4:9. Yerushalmi Talmud, Tractate Sanhedrin 37a

<http://www.kaleidoscopehistory.hu>

dr. Forrai Judit DSc

<https://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/historia/97-056/97-056.pdf>

Letöltés dátuma: 2018. szeptember 13.

GÉRA Eleonóra, 2007: A Jókay család és a hazai gyermekvédelem. Budapesti negyed 57. (2007/3)

<http://epa.oszk.hu/00000/00003/00041/gera.html#sdfootnote82sym>

Letöltés dátuma: 2018. szeptember 13.

GYÁNI Gábor 1999: Könyörületesség, fegyelmezés, avagy a szociális gondoskodás geneológiája. *Történelmi Szemle*, 1–2. sz.

http://epa.oszk.hu/00600/00617/00003/tsz99_1_2_gyani_gabor.htm

Letöltés dátuma: 2018. szeptember 13.

KÖRÖSY József – THIRING Gusztáv, 1894 Budapest az 1891-es évben. Budapest, 1894. III. 24. In: Forrai J.: *Kávéházak és kénők*. Budapesti Negyed 12–13. (1996/2–3).

<http://epa.oszk.hu/00000/00003/00011/forrai1.htm>

Letöltés dátuma: 2018. szeptember 13.

VINCZÉNÉ MENYHÁRT Mária, 2009: *A 18. századi rekatolizáció „szülötte” az első intézményes árvaház Magyarországon*. Esély 2009/4. 115–129.

http://www.esely.org/kiadvanyok/2009_4/06vinczene.pdf

Letöltés dátuma: 2018. szeptember 13.

Törvénytár

MNL 3859/38 sz.ü. elintézve 38. XII. 16

MT 1868. XXXVIII.tc.

<https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=86800038.TV&targetdate=&printTitle=1868.+%C3%A9vi+XXXVIII.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev>

Letöltés dátuma: 2018. szeptember 13.

MT 1898. XXI. tc.

MT 1908. évi XXXVI. t.-c.

MT 1891. tc. XV.

<https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=89100015.TV&targetdate=&printTitle=1891.+%C3%A9vi+XV.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev>

Letöltés dátuma: 2018. szeptember 13.